

Василь Ухач,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та
конституціоналізму Західноукраїнського
національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2106-5335>

СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА БОРОТЬБИ ЗБРОЙНОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ (1949 – СЕР. 1950-Х РР.): ВІЗІЇ СУЧАСНИХ НАУКОВЦІВ

Проведено сучасний історіографічний аналіз еволюції стратегії і тактики боротьби збройного націоналістичного підпілля за Українську самостійну соборну державу у завершальний період визвольної боротьби 1949 – середини 1950-х рр. Стверджується, що після реорганізації та тимчасового призупинення боротьби відділів УПА, її вояки влилися у структури націоналістичного підпілля, на плечі якого і ліг весь тягар протиборство з карально-репресивними структурами комуністичного режиму. Доведено, що у сучасній українській історіографії утвердився висновок про значну народну підтримку українського визвольного руху, що пояснюється не тільки бажанням відновлення української державності, але й несприйняттям населенням сутності радянських порядків, жорстокістю викорінення радянським тоталітарним режимом української ідентичності, що складало альфу і омегу сутності політики комуністичної влади. Героїчна боротьба сил самостійницького руху заклала підвалини для наступних етапів визвольного руху за Українську державу.

Ключові слова: український визвольний рух, збройне націоналістичне підпілля, повстанські відділи, стратегія, тактика, радянський тоталітарний режим.

Бібл.: 24.

Ukhach V.

The strategy and tactics of the armed nationalist underground in the struggle for the Ukrainian state (1949 - mid-1950s): visions of contemporary scholars

A modern historiographical analysis has been conducted on the evolution of the strategy and tactics employed in the struggle of the armed nationalist underground movements for an independent and unified Ukrainian state during the concluding period of the liberation fight from 1949 to the mid-1950s.

It is argued that after the reorganization and temporary suspension of the Ukrainian Insurgent Army (UPA) units' activities, its fighters integrated into the structures of the nationalist underground, bearing the entire burden of resistance against the punitive and repressive structures of the communist regime.

It is proved that in contemporary Ukrainian historiography, a conclusion has emerged regarding significant popular support for the Ukrainian liberation movement. This support is explained not only by the desire to restore Ukrainian statehood but also by the population's rejection of the essence of Soviet orders and the cruelty of the Soviet totalitarian regime in eradicating Ukrainian identity, which constituted the alpha and omega of the essence of communist government policy. The heroic struggle of the forces of the independence movement laid the foundations for subsequent stages of the liberation movement for the Ukrainian state.

In the context of further scholarly studies on the concluding stage of armed nationalist underground against the communist regime, it is advisable to focus on the continued search and publication of a comprehensive set of archival documents from the period of 1949 to the mid-1950s; the production of analytical and comparative monographs that would contextualize the struggle of the Ukrainian national liberation movement within a broader European framework, illustrate the mutual influence of the unfolding national liberation struggle in the context of the inter-bloc confrontation during the "Cold War" era.

Keywords: Ukrainian liberation movement, armed nationalist underground, insurgent units, strategy, tactics, Soviet totalitarian regime.

Постановка проблеми. У вересні 1949 року проведено реорганізацію і тимчасово призупинено діяльність УПА, а тому завершальний етап неспівмірного та непримиренного протиборства за Українську

Державу фокусувався вже на боротьбі збройного націоналістичного підпілля з радянським режимом і його карально-силовими структурами.

За останнє двадцятиріччя, за винятком хіба що наукових праць І. Біласа, А. Кентія, Ю. Киричука, А. Русначенка, в сучасній українській історіографії, завдяки дослідженням Д. Веденеєва, Г. Биструхіна, В. В'ятровича, Р. Забілого, І. Дерев'яного, П. Содоля, Т. Вронської, В. Ільницького, О. Іщука, А. Кентія, О. Лисенка, І. Мищака, І. Патриляка, Г. Папакіна помітні намагання подати цілісне полотно специфіки збройної боротьби націоналістичного підпілля з карально-силовими структурами комуністичного режиму у завершальній стадії їх протиборотства (кінець 1949 – середина 1950-х років).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Не зважаючи, що в переліку значної кількості публікацій сучасних авторів [1] в окресленні кінцевої дати хронологічних рамок досліджень фігурує здебільшого початок/середина 1950-х років, фактичні дані, узагальнення здебільшого обмежуються кінцем 1940-х років, тоді як події після 1949 року носять здебільшого фрагментарний, вибірковий характер. Мусимо відзначити, що значний масив наукових публікацій (зважаючи на те, що публікації з тематики національно-визвольного руху обчислюються тисячами – *Авт.*) носить часто компілятивний, нашвидкоруч підготовлений матеріал, рецепційований часто з ґрунтовних наукових досліджень. Зрештою, і в аналізі історії розвитку досліджень сучасних вітчизняних фахівців українського національно-визвольного руху поділяємо міркування Д. Веденеєва про здебільшого екстенсивний характер, повільне переростання доробку науковців у якісно новий рівень історико-аналітичних праць [4, с. 138].

По-друге, практично відсутнє узагальнююче, комплексне, системне історіографічне дослідження специфіки національно-визвольної боротьби у період 1949 – середини 1950-х років. В історіографічних працях Д. Веденеєва, О. Лісова, Р. Генегі, С. Демидова, В. Ільницького, В. Жупника, Ю. Кульгавець, А. Малки, І. Мищака, О. Сухого, Ю. Сороки [2] містяться окремі тематичні наукові аспекти: розвідки і контррозвідки Організації українських націоналістів (далі - ОУН(б)) і Української повстанської армії (далі – УПА); участі у визвольній боротьбі молодіжних, студентських організацій; особливостей спротиву сталінському режиму в регіональному розрізі; боротьбі радянських органів внутрішніх справ із збройним націоналістичним підпіллям; українсько-польським переселенським процесам; проблемам післявоєнної радянської західноукраїнського краю. Автори у кращому випадку охоплюють період з 1944/1945 – до початку/середини 1950-х років, акцентуючи увагу на пікових роках (1944-1946 рр.) взаємного протистояння протиборотствуючих сторін.

По-третє, у цілому ряді наукових статей помітна певна дефініційна, періодизаційна невизначеність. Зокрема, окремі автори й після 1949 року оперують поняттям УПА, незважаючи на її де-юре припинення діяльності і перехід у структури збройного націоналістичного підпілля. Лише в окремих наукових дослідженнях - Д. Веденеєва, В. В'ятровича, А. Кентія, О. Лисенка, І. Патриляка, І. Патера, В. Підлубного, Р. Шляхтича, Д. Яневського [3], прослідковуються намагання авторів подати періодизацію завершального етапу боротьби та виокремити форми та методи протиборотствуючих сторін. Зокрема, Д. Веденеєв в оцінці дій націоналістичного підпілля в період 1947-1956 років вказує на «... спорадичність антирадянських акцій» [4, с. 214], які в основному спрямовувалися на зрив комплексу заходів «другої» радянської західноукраїнського регіону. У той же час радянський режим сконцентрував увагу на використанні «... оперативних-військових засобів з територіальними формуваннями підпілля та його легальною мережею, ліквідації розрізнених ланок та окремих учасників підпілля...» [4, с. 214]. На перехід націоналістичного підпілля до «... автономно партизанських методів боротьби» вказує В. Підлубний [5, с. 9].

Мета статті. Наголосимо, що об'єктивний аналіз завершального етапу боротьби сил українського визвольного руху за самостійну Українську державу з карально-силовими структурами тоталітарної радянської держави, зумовлює потребу комплексного підходу до розкриття усіх сегментів непримиренного протиборотства. У межах заявленої наукової публікації основна увага приділена аналізу сучасними дослідниками динаміки зміни тактики, форм і методів боротьби збройного націоналістичного підпілля та контрзаходи карально-силових структур сталінського режиму направлені на остаточну ліквідацію залишків визвольного руху; аналізу кадрового стану збройного підпілля в регіональному розрізі і проведених ними антирадянських акцій; питання оцінки взаємин керівного складу воюючої України з українською еміграцією з надією, що остання активніше любіватиме визвольну боротьбу українського народу у вільному світі, конфліктне тло розбіжностей з ідеолого-політичних питань в середовищі українських емігрантських сил.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід наголосити, що на відміну від періоду 1939-1949 років, добротро представлено документальною базою, завершальний етап (також і з об'єктивних причин – серйозних втрат, які поніс підпільно-повстанський рух – *Авт.*) національно-визвольної боротьба кінця

1949 – середини 1950-х років ХХ століття представлений лише в окремих документальних виданнях [6]. Тому для сучасного дослідника українського національно-визвольного руху і надалі базовим документальним виданням залишаються серії «Літопису УПА». В основній серії дослідницьку увагу привертає книга 2, т. 4 «Чорний ліс: видання команди Станіславського тактичного відтинка УПА» (1948–1950 рр.), в якому містяться біографічні нариси й документи про дії відділів УПА Станіславської ТВ УПА [7], книга 3, 10 тому «Українська Головна Визвольна Рада», де містяться документи, офіційні повідомлення, публікації й матеріали підпільного українського парламенту [8]. Наукову цінність основної серії представляє книги 1 та 2, 49 та 50 томів «Тернопільщина: «Вісті з Терену» та «Вістки з Тернопільщини». 1943-1950, де, зокрема, в 2 книзі за 1948-1950 роки подано документи націоналістичного підпілля щодо суспільно-політичної та економічної ситуації в Тернопільщині [9].

У новій, т. зв. Київській (у співпраці з Інститутом української археографії та джерелознавства НАН України, Державним комітетом архівів України та Центральним державним архівом громадських об'єднань (ЦДАГО) України) наукову цінність, попри потребу їх критичного аналізу, представляють документи книги 4 «Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КГБ (1943-1959)», де зібрані документи, що мають інформаційно-звітний характер, висвітлюють протиборство сталінського тоталітарного режиму з українським національно-визвольним рухом протягом 1949-1959 років [10]. Дослідникам доцільно звернути увагу на книгу 2 «Воєнної округи УПА «Буг» 1943-1959. Документи і матеріали», де містяться документи командування Воєнної Округи і окремих підрозділів, звітно-інформаційні документи керівництва ОУН на Львівщині, пресові видання [11].

Цінним джерелом досліджень для науковців є видання нової серії: «Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами держбезпеки керівників ОУН і УПА. 1946-1952», «Волинь і Полісся у невідомій епістолярній спадщині ОУН і УПА. 1944-1954 рр.» [12]. Діловий епістолярій містить 281 лист як керівників підпільно-повстанського руху, так і функціонерів крайового рівня про здебільшого трагічні події національно-визвольної боротьби.

В останні роки спільними зусиллями науковців у науковий світ вийшли цінні документи, що розкривають діяльність одних із ключових очільників українського національно-визвольного – Осипа Дяківа-«Горнового», Ярослава Старуха, унікальні документи з діяльності націоналістичного підпілля та повстанських відділів в Центрі, на Сході та Півдні України в 1940-1950-х роках [13].

Увагу науковців має привернути і серія «Літопису УПА» - Бібліотека, де на нашу думку науковий інтерес привертають монографічні дослідження В. В'ятровича, О. Іщука [14].

Дослідженню життєвого шляху та жертвовної боротьби очільників національно-визвольного руху присвячена серія «Події і Люди», документи і матеріали якої розкривають сторінки життя і діяльності зокрема лідера національно-визвольного руху Р. Шухевича, президента Української Головної Визвольної Ради (далі – УГВР) К. Осмака, очільника ідеологічного сектору підпільно-повстанської боротьби Петра Федуна-«Полтава», одного з провідних публіцистів воюючої України Осипа Дяківа-«Горнового» [15].

Думається науково затребуваним стало б видання документів підпільно-повстанської боротьби за період 1946-середини 1950-х років, за зразком насправду унікального документального видання здійсненого фахівцями Інституту історії України НАН України, в якому висвітлюється боротьба ОУН і УПА впродовж 1941-1945 років.

В оцінці чергової зміни тактики керівництвом визвольного руху в 1949 році та пріоритетних ділянок праці, в сучасній українській історіографії спостерігається певний різнобій поглядів. По-перше, науковці об'єктивно наголошують, що в керівних ешелонах підпілля було чітке усвідомлення, що вирішальний злам у безкомпромісному протиборстві буде не на користь визвольного руху, що вкотре актуалізувало дискусії про подальші перспективи організовано збройного спротиву. По-друге, попри фактичний крах очікувань на розв'язання Третьої світової війни окремі автори [16, с. 255] стверджують, що в розробці стратегії і тактики наприкінці 1940-х років ОУН(б) враховувала можливу перспективу світової війни.

В. В'ятрович у переліку основних завдань зміненої тактики визвольного руху вказує, що пріоритетною ставала «... пропаганда і поширення ідеології національного визволення» [17]. Окреслюючи мету збройного підпілля І. Патер вказує на захист місцевого населення від політики комуністичної влади, подальші терористичні дії проти очільників радянської влади та її силових органів, збереження кадрового потенціалу ще діючої організаційної мережі та підтримки морально-психологічного клімату, використання усіх можливих засобів чинення спротиву процесам радянської крап, що з одного боку, призупинило б процеси ліквідації усталених християнських, самобутніх традицій населення, з іншого – завадило б швидкій інкорпорації краю в народногосподарський комплекс УРСР.

За винятком праць А. Кентія, переважна більшість дослідників визвольного руху в оцінці подій завершального етапу боротьби лише дотично, а то й в загалі опускають з аналізу події взаємини, з одного боку, керівництва визвольного руху з українськими еміграційними структурами, з іншого, – відсутність єдності та взаємопоборювання в емігрантських колах, насамперед, навколо питань здійснених в роки війни політико-програмових змін та оцінці перспектив продовження боротьби. Видаються дискусійними твердження А. Кентія, що у зв'язку з вирішальним зламом у боротьбі на користь радянського режиму, керівництво підпільного руху «... всі надії поклало на еміграцію, на її здатність викликати співчуття у світі до української справи» [18, с. 64]. Таке твердження мало право на життя двома-трьома роками раніше, але не в оцінці 1949 – початку 1950-х років. Очевидно в керівних колах, з поміж рядового членства не було ілюзій щодо поразки визвольного руху з військової точки зору, проте героїка боротьби, її вплив на наступні покоління борців були далеко не останніми у системі цінностей тих, хто вирішив йти до кінця. Власне, гострі суперечки у внутрішньому середовищі Закордонних частин (далі – ЗЧ) ОУН, а рівно ж і з іншими українськими емігрантськими політичними силами, привели до розколу ЗЧ ОУН та створенню ОУНз (за кордоном), яка пов'язувала себе з ЗП (Закордонним Проводом) УГВР і проводом ОУН на українських землях. В цілому, спроби антикомуністичних течій українства створити в еміграції «єдиний український політично-державний центр» [18, с. 70] не увінчалися позитивним результатом.

Таким чином, заклик «воюючої України» до українських еміграційних самостійницьких сил зцентрувати свої зусилля і єдиним фронтом лобювати українське питання у вільному світі не мав позитивного результату, що безумовно послаблювало спротив визвольного руху на рідних землях.

Вітчизняні історики об'єктивно наголошують, що незважаючи на поставлені керівництвом УГВР, націоналістичного підпілля системні завдання продовжити збройну боротьбу з комуністичним режимом з «неослабною силою», втілювати їх у життя ставало надзвичайно важко. Опираючись на дані ГДА СБУ, І. Патер зазначає, що у 1949 році на території Дрогобицької області було вчинено 216 антирадянських акцій, у Львівській – 221, Станіславській – 257, Тернопільській – 156. Подана статистика антирадянських акцій свідчить, що саме Станіславщина (не в останню чергу завдяки своїм природно-географічним умовам), стала регіоном найактивніших дій підпілля. На квітень 1949 року на Станіславщина функціонували 25 бойових груп (152 особи), 192 підпільні організації ОУН (88 осіб) і 349 окремо діючих бойовиків, усього 1 384 особи [19, с. 624].

Дослідницька увага науковців приділена і еволюції тактичних кроків компартійних органів у їх керівництві силовими структурами з метою остаточної ліквідації підпілля. І в ці роки, об'єктивно зазначають дослідники, зберігалася особливість місцевих партійно-радянських і силових структур наввипередки рапортувати перед республіканським керівництвом про «остаточний» розгром бандформувань українсько-німецьких націоналістів у західних областях. Водночас, республіканське керівництво, навчене гірким досвідом попередніх років з певною недовірою ставилося до таких заяв і ще більше вимагало від місцевої партноменклатури остаточного ліквідувати спротив українських націоналістів «ізолювати ворога від населення, вибити його з усіх населених пунктів і загнати в могилу» [20, с. 14].

Партійними постановами від вересня 1949 року мали бути проведені відкриті судові процеси у західних областях України над «учасниками бандитсько-терористичних груп». Як зазначає О. Ходанович станом на 18 вересня 1949 року у Рівненській, Львівській, Станіславській, Волинській і Тернопільській областях було проведено 14 відкритих судових процесів, на яких з 51 колишнього члена ОУН, 24 було засуджено до вищої міри покарання. Компартійне керівництво діяло методом «кнута і пряника», оскільки в кінці грудня 1949 року іншою постановою звільняло від карної відповідальності осіб, які добровільно зголосилися до органів радянської влади з повинною [21, с. 189].

Отже, комплексність заходів застосованих комуністичним режимом передбачала подальшу фізичну ліквідацію керівництва та рядового членства визвольного руху, компрометацію очільників підпілля в очах еміграційних кіл, і що важливо посилення морального тиску як на націоналістичне підпілля так і на ті верстви населення, які продовжували його підтримувати, або ж симпатизували, що в кінцевому підсумку за задумом влади, мало покінчити з тими, хто свідомо підтримував підпільний рух та залякати решту населення. На думку А. Кентія, О. Ходановича такі кроки комуністичного режиму мали певний успіх. «Так, у Львівській області з 1 по 20 січня 1950 року явилися з повинною близько 600 нелегалів, учасників ОУН-УПА, дезертирів трудового фронту. В Станіславській області за час з 30 грудня по 10 квітня 1953 року прийшли з повинною 1668 осіб, в тому числі 183 бойовика» [18, с. 73].

У сучасній українській історіографії усталеною є позиція, що загибель 5 березня 1950 року головного командира УПА, голови Генерального секретаріату УГВР і провідника ОУН в Україні ген. Р. Шухевича

ча була дошкульним ударом для визвольного руху, проте не означала цілковитого згортання боротьби. Зрештою, саме партійно-радянське керівництво не перебільшувало результатів ліквідації націоналістичного підпілля, оскільки звітні документи рясніли значним відсотком провальних операцій [20, с. 84].

Новітні дослідження розкривають зміни в самостійницькому русі після червневої 1950 року конференції. По-перше, було обране нове керівництво визвольного руху на чолі з В. Куком та дещо відредатовано програмові положення оунівської організації. По-друге, нове керівництво об'єктивно окреслило коло наявних проблем, вирішення яких бачило шляхом: а) відновлення розірваних контактів із базовими структурами і реорганізацію мережі націоналістичного підпілля; б) не в останню чергу з наполягання В. Кука, акцентувалася увага на активізацію опору на Великій Україні; в) посилення агітаційно-пропагандистської роботи, що було неможливо без налагодження видавничої діяльності. Київський дослідник І. Патриляк об'єктивно наголошує на усвідомленні новим керівництвом, що рани завдані визвольному руху є смертельними [17, с. 484].

У наукових дослідженнях науковцями слушно акцентується увага на тому, що довготривалість, відчайдушний опір останніх учасників підпілля, з одного боку, зумовлювався тим, що на нелегальному становищі залишились ідейні і добре обізнані та навчені конспіративній справі кадри, з іншого боку, відчутними були результати «чисток» СБ ОУН, виводу з підпілля ненадійних кадрів [22, с. 176-177].

Чергові втрати, понесені впродовж серпня 1951 – квітня 1952 років, на думку А. Кентія та І. Патриляка, змусили в кінці весни 1952 року В. Кука та В. Галаса провести нараду і окреслити нові тактичні кроки продовження боротьби: категорично заборонялася будь-яка зачіпка збройна активність; основна увага відтепер концентрувалася на внутрішньо-організаційній, навчальній роботі, збереженні та підготовці нових кадрів, організаційних зв'язків, посиленні пропагандистської роботи; виведення націоналістичного активу на Велику Україну. Попри те, що на нараді В. Кук змушений був констатувати про майже повну ліквідацію підпілля, мета новозатверджених тактичних кроків полягала «... в підготовці організаційних осередків підпілля до самостійної тривалої праці й готовності отримати конкретні завдання на випадок війни» [23, с. 206].

У липні 1952 року – у Карпатах М. Твердохліб («Грім») провів нараду останніх провідників ВО «Говерла». Прийняті рішення стосувалися зміни системи зв'язку та подальших контактів тільки через надійних людей, переведення залишків організованих бойових груп в автономний режим діяльності [17, с. 490]. У серпні 1952 року, зазначає І. Патриляк, була проведена зустріч останній двох живих членів Проводу ОУН(б), ГК УПА та Секретаріату УГВР В. Кука та В. Галаса, де ще вільні очільники визвольного руху констатували: «в наявних умовах їхнє протистояння комуністичній владі не має жодної перспективи. Єдине, що залишалося, - гідно загинути у боротьбі з режимом» [17, с. 490].

Висновки. Таким чином, аналіз завершального етапу післявоєнного протиборства збройного націоналістичного підпілля з радянськими партійно-державними органами та його карально-силовими структурами в новітніх наукових дослідженнях вітчизняних науковців дозволяє сформулювати наступні висновки.

По-перше, дослідники мають єдині погляди у висновку про значну народну підтримку українського визвольного руху, що пояснюється не тільки бажанням відновлення української державності, але й «несприйняттям населенням сутності радянських порядків», жорстокістю викорінення радянським тоталітарним режимом української ідентичності, що складало альфу і омегу сутності політики комуністичної влади.

По-друге, вітчизняні дослідники вказують, що безкомпромісний характер протиборства обох ворогуючих сторін спричинив значні людські втрати як учасників збройного протистояння, так і мирного населення, завдав значних матеріальних збитків. Безперечно, не полишені сенсу міркування А. Кентія, що в контексті історичного досвіду «... кожний виступ, що втягує у збройну боротьбу народні маси повинен відповідати ступеню готовності всього народу і насамперед його авангарду до такого кроку» [18, с. 95]. Водночас, дискусійним видається твердження Ю. Киричука, що поразка бандерівщини стала катастрофою для України, передусім для західної її частини...» [24, с. 312]. Безперечно з військової точки зору антикомуністичний опір націоналістичного підпілля та повстанської армії зазнав поразки, але національно-визвольний рух не був випадковістю, не був полишений реального сенсу і в майбутньому дав добрі плоди.

У контексті подальших наукових студій завершального етапу спротиву збройного націоналістичного підпілля комуністичному режиму доцільно звернути увагу на подальший пошук та видання комплексу архівних документів за період 1949 – середини 1950-х років; продукуванні аналітичних, компаративістських монографічних праць, які б виводили боротьбу українського національно-визвольного руху у

загальноєвропейський контент, показували взаємовплив розгортання національно-визвольної боротьби в контексті міжблокового протистояння часів «холодної війни».

Список використаних джерел

1. Сорока Ю. Боротьба радянського тоталітарного режиму проти національно-визвольного руху в західних областях України: 1940-1950-ті роки. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2007. Вип. 89-90. С. 104-108; Ходанович О. Л. Боротьба радянської тоталітарної системи з українським національно-патріотичним рухом: 40-50-ті роки ХХ ст. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Наук.-практ. зб.* 2010. № 2. С. 186-191 та ін.
2. Веденєєв Д. В., Лісов О. С. Новітня вітчизняна історіографія розвідки і контррозвідки руху українських націоналістів і української повстанської армії у 1920-1950-х рр. URL: <http://www.asv.gov.ua/content/nauka/editions/26/2016-26/81.pdf>; Ільницький В. Український національно-визвольний рух у Карпатському краї ОУН (1945 – 1954): історіографія проблеми. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2015. Вип. Спецвипуск 2. С. 277-313 та ін.
3. Шляхтич Р. П. *Протистояння ОУН(б, УПА та радянської влади на території Західної України у повоєнний час (1945-сер. 1950-х рр.): автореф. дис. ... к.і.н.*. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2011. 20 с.
4. Веденєєв Д. В. Організація, тактика й методи дій радянських оперативно-військових сил у протиборстві з національно-визвольним рухом в Західній Україні (1945-1950-ті рр.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. 2010. Вип. 16. С. 214.
5. Підлубний В. М. *Діяльність ОУН та УПА на Буковині 1940-1952 рр.: автореф. дис. ... к.і.н.* Чернівецький ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: [б.в.], 2010. С. 9.
6. *Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали*. Т. 2. Кн. 1 (1939-1945). Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2009. 600 с та ін.
7. *Літопис УПА*. Т. 3. Чорний Ліс: видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА, 1947-1950 роки. Кн. перша: 1947-1948. 2-ге, виправлене видання. Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 1987. 272 с.
8. *Літопис Української Повстанської Армії*. Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 1984. Т. 10: Українська Головна Визвольна Рада: документи, офіційні публікації, матеріали. Кн. 3: 1949-1952. 435 с.
9. *Літопис Української Повстанської Армії*. Т. 49. Тернопільщина: «Вісті з Терену» та «Вістки з Тернопільщини». 1943-1950. Кн. 1 Торонто-Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2010. 834 с.
10. *Літопис Української Повстанської Армії*. Т. 7. Нова серія. Боротьба УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КГБ (1949-1959). Кн. 4: 1949-1959 / Упорядн.: М. Деркач, А. Кентій, В. Лозицький, І. Павленко. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2003. 717 с.
11. *Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія*. Т. 12. Кн. 1. Воєнна округа УПА «Буг» 1943-1952 рр. Документи і матеріали. Львів-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2009 801 с.
12. *Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія*. Т. 12. Волинь і Полісся у невідомій епістолярній спадщині ОУН і УПА. 1944-1954. Львів-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2011. 1025 с.
13. Ярослав Старух. *Документи і матеріали*. Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Вид-во «Літопис УПА», Галуз. держ. арх. Служби безпеки України. Київ; Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2012. 1007 с.
14. Іщук О. *Молодіжні організації ОУН (1939-1955 рр.). Літопис Української повстанської армії*. Бібліотека. Т. 11. Торонто-Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2011. 941 с.
15. Осьмак Н. *Кирило Осьмак – нескорений Президент УГВР*. Торонто-Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2008. 128 с.
16. Ільницький В. І. *Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945-1954): монографія*. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Дрогобич: Посвіт, 2016. С. 239-258.
17. Патриляк І. *«Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939-1960 роках*. Центр досліджень визвольного руху. Львів: Часопис, 2012. 428 с.
18. Кентій А. В. *Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946-1956 рр.)*. Київ: Інститут історії України НАН України, Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України, ЦДАГО України, 1999. 326 с.

19. Патер І. Спротив галичан тоталітарному режимові у повоєнний час (1944-1953). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. Вип. 21. 718 с.
20. Патер І. Г. Боротьба комуністичного режиму з українським визвольним рухом (40-50-і роки ХХ ст.). *Вісник Львівської комерційної академії. Серія. Гуманітарні науки.* 2010. Вип. 9. С. 76-87.
21. Ходанович О. Л. Боротьба радянської тоталітарної системи з українським національно-патріотичним рухом: 40-50-ті роки ХХ ст. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Наук.-практ. зб.* 2010. № 2. С. 178-195.
22. Веденєєв Д. Післявоєнна еволюція стратегії, тактики, організаційно-функціональної побудови озброєного руху опору під проводом ОУН(б) в Західній Україні. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* 2012. Вип. 22. С. 173-184.
23. Яневський Д. *Проект «Україна»: Жертва УПА, місія Романа Шухевича.* Харків: Фоліо, 2012. 367 с.
24. Киричук Ю. *Український національний рух 40-50-х років ХХ століття: ідеологія і практика.* Львів: Добра справа, 2003. 562 с.

References

1. Soroka, Yu. (2007). Borotba radianskoho totalitarnoho rezhymu proty natsionalno-vyzvolnoho rukhu v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy: 1940-1950-ti roky [The struggle of the Soviet totalitarian regime against the national liberation movement in western regions of Ukraine: 1940s-1950s]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka - Bulletin of Kyiv National University named after T. Shevchenko*, 89-90, 104-108; Khodanovych, O. L. (2010). Borotba radianskoi totalitarnoi systemy z ukrainskym natsionalno-patriotychnym rukhom: 40-50-ti roky XX st. [The fight of the Soviet totalitarian system against the Ukrainian national patriotic movement: 1940s-50s of the 20th century]. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy - Bulletin of the Academy of Labor and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine. Scientific and practical coll*, 2, 186-191 [in Ukrainian]
2. Viedenieiev, D. V. & Lisov, O. S. (2015). *Novitnia vitchyzniana istoriohrafia rozvidky i kontrozvidky rukhu ukrainskykh natsionalistiv i ukrainskoi povstanskoj armii u 1920-1950-kh rr. [Recent national historiography on intelligence and counterintelligence activities within the Ukrainian nationalist movement and the Ukrainian Insurgent Army from the 1920s to the 1950s.]* Retrieved from <http://www.asv.gov.ua/content/nauka/editions/26/2016-26/81.pdf>; Ilnytskyi, V. (2015). Ukrainskyi natsionalno-vyzvolnyi rukh u Karpatskomu kraji OUN (1945 – 1954): istoriohrafia problemy [The Ukrainian national liberation movement in the Carpathian region of the OUN (1945–1954): historiography of the issue]. *Drohobytskyi kraieznavchyi zbirnyk - Drohobytisk local history collection, Spetsvyypusk*, 2, 277-313 [in Ukrainian] ta in.
3. Shliakhtych, R. P. (2011). Protystoiannia, OUN(b, UPA ta radianskoi vlady na terytorii Zakhidnoi Ukrainy u povoiennyi chas (1945-ser. 1950-kh rr.) [Confrontation between the OUN (b), UPA, and Soviet authorities in the territory of Western Ukraine in the post-war period (from 1945 to the mid-1950s): abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Historical Sciences].: avtoref. dys. ... k.i.n. Kyiv, 2011 : avtoref. dys. ... k.i.n. [in Ukrainian]
4. Viedenieiev, D. V. (2010). Orhanizatsiia, taktyka y metody dii radianskykh operatyvno-viiskovykh syl u protyborstvi z natsionalno-vyzvolnym rukhom v Zakhidnii Ukraini (1945-1950-ti rr.) [Organization, tactics, and methods of the Soviet operational-military forces in countering the national liberation movement in Western Ukraine (1945-1950s)]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: Istorychni nauky - Scientific notes of the National University «Ostroh Academy»: Historical sciences*, 16, 211-227 [in Ukrainian]
5. Pidlubnyi, V. M. (2010). *Dialnist OUN ta UPA na Bukovyni 1940-1952 rr. [Activities of the OUN and UPA in Bukovina from 1940 to 1952]: avtoref. dys. ... k.i.n.* Chernivtsi [in Ukrainian]
6. *Ukrainskyi natsionalno-vyzvolnyi rukh na Prykarpatti v XX stolitti. Dokumenty i materialy [The Ukrainian national liberation movement in the Carpathians in the 20th century: documents and materials]* (2009). T. 2. Kn. 1 (1939-1945). Ivano-Frankivsk: KPF «Lik» [in Ukrainian] ta in.
7. *Litopys UPA [Chronicle of the UPA]* (1987). T. 3. Chornyi Lis: vydannia komandy Stanyslavivskoho taktychnoho vidtynka UPA, 1947-1950 roky. Kn. persha: 1947-1948. 2-he, vypravlene vydannia. Toronto: Litopys UPA [in Ukrainian]

8. *Litopys Ukrainiskoi Povstanskoï Armii [Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army]* (1984). Toronto: Litopys UPA, 1984. T. 10: Ukrainiska Holovna Vyzvolna Rada: dokumenty, ofitsiini publikatsii, materialy. Kn. 3: 1949-1952 [in Ukrainian]
9. *Litopys Ukrainiskoi Povstanskoï Armii [Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army]* (2010). T. 49. Ternopilshchyna: «Visti z Terenu» ta «Vistky z Ternopilshchyny». 1943-1950. Kn. 1 Toronto-Lviv: Litopys UPA [in Ukrainian]
10. *Litopys Ukrainiskoi Povstanskoï Armii [Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army]* (2003). T. 7. Nova seriia. Borotba UPA i natsionalistychnoho pidpillia: informatsiini dokumenty TsK KP(b)U, obkomiv partii, NKVS-MVS, MDB-KHB (1949-1959). Kn. 4: 1949-1959 / Uporiadn.: M. Derkach, A. Kentii, V. Lozytskyi, I. Pavlenko. Kyiv-Toronto: Litopys UPA [in Ukrainian]
11. *Litopys Ukrainiskoi Povstanskoï Armii. Nova seriia [Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army. New series]* (2009). T. 12. Kn. 1. Voienna okruha UPA «Buh» 1943-1952 rr. Dokumenty i materialy. Lviv-Toronto: Litopys UPA [in Ukrainian]
12. *Litopys Ukrainiskoi Povstanskoï Armii. Nova seriia [Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army. New series]* (2011). T. 12. Volyn i Polissia u nevidomii epistoliarnii spadshchyni OUN i UPA. 1944-1954. Lviv-Toronto: Litopys UPA [in Ukrainian]
13. Starukh, Yaroslav (2012). *Dokumenty i materialy [Documents and materials]*. Nats. akad. nauk Ukrainy, In-ukr. arkh. sluzhby bezpeky Ukrainy, In-ukr. arkh. sluzhby bezpeky Ukrainy, Vyd-vo «Litopys UPA», Haluz. derzh. arkh. Sluzhby bezpeky Ukrainy. Kyiv; Toronto: Litopys UPA [in Ukrainian]
14. Ishchuk, O. (2011). *Molodizhni orhanizatsii OUN (1939-1955 rr.). Litopys Ukrainiskoi povstanskoï armii [Youth organizations of the OUN (1939-1955). Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army]*. Biblioteka. T. 11. Toronto-Lviv: Litopys UPA [in Ukrainian]
15. Osmak, N. (2008). *Kyrylo Osmak – neskorenyi Prezydent UHVR [Cyrylo Osmak – indomitable President of the UHVR (Ukrainian Supreme Liberation Council)]*. Toronto-Lviv: Litopys UPA [in Ukrainian]
16. Ilnytskyi, V. I. (2016). *Karpatskyi krai OUN v ukraïnskomu vyzvolnomu rusi (1945-1954): monohrafiia [Carpathian region of the OUN in the Ukrainian liberation movement (1945-1954): monograph]*. Instytut ukraïnoznavstva im. I. Krypiakievycha NAN Ukrainy. Drohobych: Posvit, 239-258 [in Ukrainian]
17. Patryliak, I. (2012). «Peremoha abo smert»: ukraïnskyi vyzvolnyi rukh u 1939-1960 rokakh [«Victory or death»: the Ukrainian liberation movement from 1939 to 1960]. Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu. Lviv: Chasopys [in Ukrainian]
18. Kentii, A. V. (1999). *Narys borotby OUN-UPA v Ukraini (1946-1956 rr.) [Outline of the struggle of the OUN-UPA in Ukraine (1946-1956)]*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Holovne arkhivne upravlinnia pry Kabineti Ministriv Ukrainy, TsDAHO Ukrainy [in Ukrainian]
19. Pater, I. (2012). Sprotyv halychan totalitarnomu rezhymovi u povoienni chas (1944-1953) [Resistance of Galicians to the totalitarian regime in the post-war period (1944-1953)]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist [Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood]*: Zb. nauk. pr. Lviv: Instytut ukraïnoznavstva im. I. Krypiakievycha NAN Ukrainy, 21 [in Ukrainian]
20. Pater, I. H. (2010). Borotba komunistychnoho rezhymu z ukraïnskym vyzvolnym rukhom (40-50-i roky XX st.) [The struggle of the communist regime against the Ukrainian liberation movement (1940s-1950s)]. *Visnyk Lvivskoi komertsiianoi akademii. Serii. Humanitarni nauky - Bulletin of the Lviv Commercial Academy. Series. Humanities*, 9, 76-87 [in Ukrainian]
21. Khodanovych, O. L. (2010). Borotba radianskoï totalitarnoi systemy z ukraïnskym natsionalno-patriotychnym rukhom: 40-50-ti roky XX st. [The struggle of the Soviet totalitarian system against the Ukrainian national patriotic movement: 1940s-50s of the 20th century]. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy - Bulletin of the Academy of Labor and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine*, 2, 178-195 [in Ukrainian]
22. Viedienieiev, D. (2012). Pislivoienna evoliutsiia stratehii, taktyky, orhanizatsiino-funktsionalnoi pobudovy ozbroienoho rukhu oporu pid provodom OUN(b) v Zakhidnii Ukraini [The post-war evolution of strategy, tactics, and organizational and functional structure of the armed resistance movement led by the OUN(b) in Western Ukraine]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist - Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood*, 22, 179-184 [in Ukrainian]

23. Yanevskyi, D. (2012). *Proekt «Ukraina»: Zhertva UPA, misiia Romana Shukhevycha [Project «Ukraine»: The victims of the UPA, the mission of Roman Shukhevych]*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian]
24. Kyrychuk, Yu. (2003). *Ukrainskyi natsionalnyi rukh 40-50-ky rokiv XX stolittia: ideolohiia i praktyka [The Ukrainian national movement of the 1940s-50s: ideology and practice]*. Lviv: Dobra sprava [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 19.09.2023